

4.5. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ

Οικουμενικότητα και παγκοσμιοποίηση στην καθημερινή ζωή

Προσευχή για την Οικουμένη

«Μὴ οὖν διαλίπητε καὶ ὑμεῖς, δεσπότηι μου, στένοντες ταῦτα καὶ τὸν φιλόνητον Θεὸν παρακαλοῦντες δοῦναι λύσιν τῷ κοινῷ τῆς οἰκουμένης ναυαγίῳ... καὶ οὐχ ὑπὲρ Κωνσταντινουπόλεως χρῆ μόνον παρακαλεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης».

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἐπιστολὴ ρκα'*, *Αραβίω*, PG 52, 675. [Μεταγραφή στα νέα ελληνικά, ΕΒΠ.]

Μην παραλείπετε κι εσείς, κύριοί μου, να αναστενάζετε για αυτά [τα δεινά] και να παρακαλείτε τον φιλόνητο Θεό να δώσει λύση στο κοινό ναυάγιο της οικουμένης... Και δεν πρέπει να παρακαλείτε μόνο για την Κωνσταντινούπολη, αλλά για όλη την οικουμένη.

Lamidi Olonade Fakeye of Illa-Orangun (1925-2009). Επιλογή από σειρά έργων μικρογλυπτικής που απεικονίζουν την πορεία του Χριστού προς τη Σταύρωση. Παραδοσιακή τέχνη της φυλής των Γιουρούμπα, Νιγηρία. Η τέχνη αυτή αναβιώνει και αναπτύσσεται ιδιαίτερα στο πλαίσιο του προγράμματος «Africanizing Christian Art» [Εξαφρικανίζοντας τη Χριστιανική Τέχνη]. Από την ομότιτλη έκθεση που διοργανώθηκε από το African Art Museum | Society of African Missions (SMA) τον Ιούλιο του 2014.

Μαύρος Χριστός

Γυρεύω έναν ντόπιο ζωγράφο,
για να μου φτιάσει
ένα μαύρο Χριστό.
Να μου ζωγραφίσει
τον Κύριό μου και Πατέρα μου
μ' έναν όμορφο χιτώνα
σαν κι αυτόν που φοράει
ο δικός μου γονιός.
Άκουσε με,
Χριστέ μου και Πατέρα μου:
οι λευκοί σε παράστησαν
σαν έναν ωραίο άντρα
από τη δική τους φυλή,
οι κόκκινοι Ινδιάνοι
σε ζωγράφισαν ίδιο μαζί τους,
οι κίτρινοι
σου δάνεισαν το χρώμα τους.
Θα αρνηθείς τώρα
να πάρεις και το δικό μου χρώμα,
το μαύρο;

Πρωτοδημοσιεύτηκε στο τεύχος 3 του περιοδικού *Πάντα τα Έθνη*.

Ιδιαιτερότητες και συνέπειες της παγκοσμιοποίησης

Είναι φανερό ότι η παγκοσμιοποίηση συνδέεται με την εισβολή ενός πολιτισμού, οι δημιουργοί του οποίου ισχυρίζονται ότι είναι ο καλύτερος. Η σύλληψη, τα κριτήρια και ο τρόπος λειτουργίας του όλου συστήματος έχουν στηριχθεί στον δυτικό καπιταλισμό, στη λογική μιας ελεύθερης οικονομίας, της οποίας η δυναμική στηρίζεται στη διαρκή κερδοφορία. Η παγκοσμιοποίηση δεν είναι μόνο οικονομική διαδικασία. Πρόκειται για άμεση ή έμμεση επιβολή ενός συστήματος σκέψης που αγνοεί ή και καταστρέφει τις ιδιαιτερότητες των επί μέρους λαών και ανθρώπων και παραμερίζει ή και διαλύει αξίες όπως η φιλία, η εντιμότητα, η εγκράτεια, προβάλλοντας ένα καταναλωτικό πρότυπο με αδιάκοπη επιδίωξη κέρδους, υπό την επίδραση του οποίου συχνά συνθλίβονται οι ανθρώπινες σχέσεις [...].

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, Ακρίτας, Αθήνα, 32001, σελ. 246-250.

Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση

[...] Τόσο η παγκοσμιότητα όσο και η οικουμενικότητα αποτελούν θεμελιώδεις υπαρκτικές ιδιότητες: δηλώνουν τρόπους υπάρξεως του ανθρώπου από καταβολής της ιστορίας του. Είναι αδιανόητο να υπάρχει άνθρωπος χωρίς τις ιδιότητες αυτές. Η παγκοσμιοποίηση, όμως, αποτελεί νεότερο ιστορικό φαινόμενο, μια συνειδητή κατασκευή, ένα κατασκευασμένο ιστορικό μόρφωμα, σύμφωνα με μερικούς ένα σύγχρονο μύθο, ένα ιδεολόγημα, πράγμα που καθιστά ίσως επιτυχή τον ελληνικό αυτό όρο με το δεύτερο συνθετικό του (= ποίηση). Η «παγκοσμιοποίηση» είναι μια τεχνητή παγκοσμιότητα, μια παραμορφωμένη οικουμενικότητα. [...]

Η παγκοσμιοποίηση προσφέρει ενότητα ατόμων, όχι προσώπων, γι' αυτό και κατά τρόπο μυστηριώδη, ενώ προωθεί την παγκόσμια ενότητα, το κάνει ενθαρρύνοντας και καλλιεργώντας τις διακρίσεις μεταξύ εκείνων που ευδαιμονούν και εκείνων που δυστυχούν, προκαλώντας συχνά είτε συγκρούσεις συμφερόντων, είτε περιθωριοποίηση, αυτοεγκατάλειψη και επιτακτική απομόνωση όσων δεν κατορθώνουν να είναι αρκετά παραγωγικοί, ώστε να έχουν δικαίωμα στην ευδαιμονία. [...]

Γι' αυτό και εμπεριέχει μια βαθιά αντίφαση, η οποία καθιστά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, τον χαρακτηρισμό της ως «καλού» ή ως «κακού» φαινομένου. Από το ένα μέρος, ενώνει τους λαούς και τους ανθρώπους και συντελεί στην υπέρβαση των συγκρούσεων, τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής με την προώθηση των δικαιωμάτων του ατόμου, την αύξηση του πλούτου με τη βοήθεια της τεχνολογίας και της παραγωγής αγαθών από την οποία θα μπορούσαν να ωφεληθούν όλοι οι κάτοικοι του πλανήτη μας. Από το άλλο μέρος, λόγω της ατομοκρατίας, καλλιεργεί την πλεονεξία και τη φιλαυτία, πράγμα που οδηγεί στην άδικη κατανομή του παραγομένου πλούτου, επιτείνει τον ευδαιμονισμό με τον πολλαπλασιασμό των αναγκών χάρη της μεγαλύτερης παραγωγής και κατανάλωσης αγαθών, και υποτάσσει τα πάντα στην οικονομική δύναμη, η οποία χρησιμοποιεί τη γνώση για τους σκοπούς της, εξαγοράζοντας την με τη λογική ότι τίποτε, άρα και η γνώση, δεν έχει νόημα, αν δεν παράγει αποτέλεσμα χρήσιμο για την ευδαιμονία του ατόμου.

Η παγκοσμιοποίηση, λοιπόν, βασίζεται στην αντίληψη ότι πολιτισμός είναι στην ουσία ό,τι παράγει η γνώση ως «χρήμα», δηλαδή ως κάτι «χρήσιμο» για την ευδαιμονία του ατόμου. Ο «πολιτισμός» αυτός, λόγω της ατομοκρατίας του, ενώνει τους ανθρώπους στον κοινό άξονα της ευδαιμονίας, που εξασφαλίζει η οικονομική ευμάρεια, και καθιστά με τον τρόπο αυτό δευτερεύουσα ή, αν είναι εμπόδιο, εξοβελιστέα κάθε άλλη μορφή πολιτιστικής ενότητας των ανθρώπων.

Στο σημείο αυτό αναδύεται το πρόβλημα των πολιτιστικών ταυτοτήτων.

Είναι διάχυτος ο φόβος ότι η παγκοσμιοποίηση απειλεί με ισοπέδωση τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες και αποβλέπει στην επιβολή μιας ενιαίας μορφής πολιτισμού σε παγκόσμια κλίμακα. Ο φόβος αυτός, με τη μορφή, τουλάχιστον, με την οποία συνήθως νοείται, δεν έχει σοβαρά ερείσματα. Διότι η έννοια της ελευθερίας και των δικαιωμάτων του ατόμου, στην οποία βασίζεται η παγκοσμιοποίηση, δεν επιτρέπει τη βιαία επιβολή κανενός είδους πολιτισμού. Αν οι λαοί, για παράδειγμα, βρίσκουν τα κινηματογραφικά προϊόντα μιας χώρας πιο ελκυστικά από όσα τους προσφέρει η δική τους τέχνη, αυτό δεν σημαίνει τίποτε άλλο από το ότι δεν είναι σε θέση να εκτιμήσουν όσο αξίζει, αν αξίζει, τον δικό τους πολιτισμό. Σημαίνει είτε ότι ο δικός τους πολιτισμός

είναι κατώτερος του ξένου, είτε ότι η παιδεία τους δεν τους έμαθε την αξία του, αν δεν αλώθηκε βέβαια και η ίδια η παιδεία από τον «ξένο» αυτό πολιτισμό. Η παγκοσμιοποίηση, με άλλα λόγια, δεν απειλεί παρά μόνο τις πολιτιστικές ταυτότητες που έχουν ήδη ατονήσει και εξασθενήσει από μόνες τους ως υπαρξιακά βιώματα του λαού, αυτές που έχουν περιπέσει σε «φολκλόρ» και που ούτως ή άλλως δεν προξενούν κανένα πρόβλημα στην παγκοσμιοποίηση. [...]

Ζηζιούλας, Ι., Μητροπολίτης Περγάμου, Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση. Στο έργο: *Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση*. Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια» - Εκπαιδευτήρια Γείτονα και Κωστήα Γείτονα, Αθήνα, 2003, σελ. 25-33.

Ορθόδοξη αγωγή και παγκοσμιοποίηση

Η παγκοσμιοποίηση έχει ταυτόχρονα και αυτόχρονα δυο διαφορετικές όψεις, δηλαδή μοιάζει με τον ρωμαϊκό Ιανό και παρομοιάζεται με νόμισμα ή ένδυμα με την «καλή» και την «ανάποδη» πλευρά του.

Η θετική όψη της παγκοσμιοποίησης συνίσταται στο ότι αυτή αποτελεί το αντίδοτο στην εθνικοποίηση κάθε μορφής και παντός είδους, όπως είναι ο εθνικισμός, ο φυλετισμός, ο σωβινισμός, ο ρατσισμός κ.ά.ό. φαινόμενα που τροφοδοτούν τον απομονωτισμό και πυροδοτούν τον φανατισμό με όλα τα θλιβερά συνεπακόλουθα σαν την μισαλλοδοξία, την ξενοφοβία κ.λπ. Η παγκοσμιοποίηση είναι μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για να προσλάβει κάθε κοινωνία την ανοικτότητα που της είναι απολύτως απαραίτητη σαν τον καθαρό αέρα για τον ανθρώπινο οργανισμό. Παρα- (προ/σ-) καλείται κάθε καλόπιστος διανοούμενος να απαντήσει στο ερώτημα: πώς αλλιώς θα μπορούσε μια κοινωνία να μείνει ανοικτή σήμερα πια χωρίς την παγκοσμιοποίηση;

Η αρνητική πλευρά της παγκοσμιοποίησης έγκειται στον κίνδυνο που ελλοχεύει μέσα της να αποβεί προπομπός της νεοαποικιοκρατίας στις μέρες μας. Ας μην γελιόμαστε: παγκοσμιοποίηση σημαίνει στην κυριολεξία την δυτικοποίηση του πλανήτη μας, την αμερικανοποίηση για την ακρίβεια και όχι τόσο τον καλώς εννοούμενο εξευρωπαϊσμό της ζωής μας. Τελικά και για να ακριβολογούμε, με την παγκοσμιοποίηση δεν γίνεται οποιοσδήποτε πολιτισμός παγκόσμιος, ούτε βεβαίως όλες οι πολυποίκιλες παραδόσεις αποβαίνουν παγκόσμιες. Μόνο μία και μάλιστα πάρα πολύ συγκεκριμένη πολιτιστική κληρονομιά αποβαίνει παγκόσμια, δηλαδή κυρίαρχη και εξουσιαστική πάνω σε όλες τις άλλες. Αυτή δεν είναι άλλη από την νεώτερη δυτικοευρωπαϊκή πολιτιστική παράδοση και μάλιστα στην εντελώς συγκαιρινή μας βορειοατλαντική εκδοχή της, ιδίως στην αμερικανική της έκδοση.

Επομένως η παγκοσμιοποίηση μοιάζει να εκφυλίζεται στην σύγχρονη μορφή της απεχθούς αποικιοκρατίας. [...]

Οικουμενικότητα σημαίνει την προτεραιότητα της διαφοράς, την πίστη ότι η επιβίωση χρειάζεται την συμβίωση και την πεποίθηση ότι η ύπαρξη είναι συνύπαρξη.

Η παγκοσμιοποίηση χρειάζεται απαραίτητως την οικουμενικότητα. [...]

Το πρόβλημα δεν είναι το απλοϊκό «ναί ή όχι» στην παγκοσμιοποίηση, αλλά το πάρα πολύ κρισιμότερο θέμα της μεταστοιχείωσης της παγκοσμιοποίησης σε οικουμενικότητα.

Μπέγζος, Μ., Ορθόδοξη αγωγή και παγκοσμιοποίηση. Στο έργο Διακοινοβουλευτική Συνέλευση Ορθοδοξίας, *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού*. Βόλος, 15-17 Μαΐου 2004, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2005, σελ. 145-148.

Η θρησκευτική ταυτότητα στο οικουμενικό περιβάλλον

Ο βίος του ανθρώπου στην ισλαμική κοινωνία

Θρησκεία μαζί και πολιτεία

Το Ισλάμ δεν θεωρεί τον εαυτό του ως θρησκεία μόνον, αλλά και ως «κοινωνία του Θεού», η οποία συνενώνει θρησκευτική και πολιτική μαζί εξουσία. ... Θρησκεία και κόσμος, θρησκευτικό ιδεώδες και κοινωνική οργάνωση είναι οργανικώς συνδεδεμένα στο Ισλάμ. Η θρησκεία είναι η πολιτικά οργανωμένη κοινότητα όλων των μουσουλμάνων. Στην Ούμμα, την ισλαμική κοινότητα, θρησκεία και κράτος ταυτίζονται. Με την καθαρώς θεωρητική της μορφή η προσευχόμενη κοινότητα αποτελεί συγχρόνως και το αγωνιζόμενο στράτευμα. Γι' αυτό ο μουσουλμανικός στρατός αποτελεί «τον στρατό του Αλλάχ» και το δημόσιο ταμείο «το ταμείο του Αλλάχ». Με ανάλογο τρόπο ο θρησκευτικός νόμος είναι συγχρόνως και νόμος της πολιτείας και αντίστροφα. Γι' αυτό τα θρησκευτικά προβλήματα είναι συγχρόνως πολιτικά, και τα πολιτικά θρησκευτικά.

Ο ισλαμικός Νόμος (Σαρία)

Ο Νόμος έχει συγχρόνως θρησκευτικό και πολιτικό χαρακτήρα. Είναι θρησκευτικό και πολιτικό συγχρόνως δίκαιο, το οποίο απορρέει απευθείας από τις πηγές της θείας νομοθεσίας, δηλαδή αφ' ενός μεν και κυρίως από το Κοράνιο, αφ' ετέρου δε από την Σούννα, την «συνήθεια» ή το «έθος ενέργειας» [τη ζωή και πράξη] του Μωάμεθ και της πρώτης μουσουλμανικής κοινότητας, η οποία συνιστά την ισλαμική «παράδοση». Γι' αυτό ακριβώς το ισλαμικό δίκαιο είναι «θείο δίκαιο», και ως τέτοιο αμετάβλητο. [...]

Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορηγία Σφακιανάκη, σελ. 72-73.

Τα θρησκευτικά καθήκοντα και η ηθική των μουσουλμάνων: Οι «πέντε στύλοι» του Ισλάμ

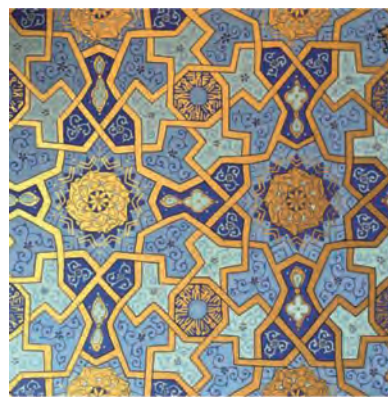

«Πέντε στύλοι», ονομάζονται τα πέντε υποχρεωτικά θρησκευτικά καθήκοντα του μουσουλμάνου πιστού. Αυτά είναι:

1) Η επανάληψη της φράσης «δεν υπάρχει άλλος Θεός παρά μόνο ο Αλλάχ και ο Μωάμεθ είναι ο προφήτης του». Πρόκειται για μια σύντομη ομολογία πίστης, που περιέχει τις δύο βασικότερες διδασκαλίες του Ισλάμ και προβάλλει το Μωάμεθ ως τον τελευταίο και μεγαλύτερο από τους προφήτες, αλλά και ως πρότυπο της ισλαμικής ζωής γενικά.

2) Η προσευχή. Αυτή κατέχει κεντρική θέση στη ζωή του πιστού. Κατά γενικό κανόνα ο μουσουλμάνος πρέπει να προσεύχεται, στρεφόμενος προς την κατεύθυνση της Μέκκας, πέντε φορές την ημέρα, συγκεκριμένα την ανατολή του ήλιου, το μεσημέρι, το απόγευμα, τη δύση του ήλιου και το βράδυ. Μέρα αφιερωμένη στην προσευχή είναι η Παρασκευή. Το μεσημέρι αυτής της μέρας οι πιστοί συγκεντρώνονται για να προσευχηθούν στο τζαμί, που είναι το κέντρο της κοινοτικής λατρείας. Στον τοίχο του τζαμιού που βλέπει προς τη Μέκκα υπάρχει μια ημικυκλική κόγχη που λέγεται μιχράμπ. Στραμμένος προς το μιχράμπ ο επικεφαλής λειτουργός, ο ιμάμης, απαγγέλλει τις προσευχές και προσκυνά σε δεδομένες στιγμές, ακολουθούμενος από τους πιστούς.

3) Η ελεημοσύνη των φτωχών. Αυτή τονίζεται ιδιαίτερα στο

Κλασικό αραβούργημα με γεωμετρικά σχέδια.

Ισλάμ. Στη διάρκεια της ιστορίας του πήρε μάλιστα τη μορφή φόρου, που αφαιρούνταν από τα εισοδήματα των πιστών. Σήμερα λίγες ισλαμικές χώρες έχουν διατηρήσει αυτό το σύστημα. Όπου αυτό έχει καταργηθεί η ελεημοσύνη γίνεται με τη μορφή της εθελοντικής προσφοράς.

4) Η νηστεία. Αυτή γίνεται το μήνα Ραμαντάν, που, εφόσον το μουσουλμανικό ημερολόγιο είναι σεληνιακό, δεν έχει μόνιμη θέση μέσα στο έτος. Συνίσταται στην αποχή από κάθε είδους τροφή από την ανατολή μέχρι τη δύση του ήλιου.

5) Η ιερή αποδημία ή προσκύνημα στα ιερά μνημεία της Μέκκας. Λέγεται Μεγάλο Προσκύνημα ή Χατζ. Απαιτείται από όλους τους μουσουλμάνους να το πραγματοποιήσουν τουλάχιστο μια φορά στη ζωή τους. [...]

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 247-248.

Τα υπόλοιπα καθήκοντα που καθορίζει η κοινότητα

Εκτός από τα παραπάνω καθήκοντα υπάρχουν και άλλα που καθορίζονται από την ισλαμική κοινότητα. Η κοινότητα καθορίζει ποια από τα έργα των μουσουλμάνων είναι «νομικώς επιτρεπτά» (χαλάλ) και ποια «νομικώς μη επιτρεπτά» (χαράμ). Δίνει επίσης και ένα «κώδικα βίου» και «κοινωνικών σχέσεων», σύμφωνα με τους υπογραμμούς του Κορανίου.

Έτσι ορίζονται όλες οι διατάξεις που αφορούν τα θέματα μνηστείας, γάμου, οικογένειας, διαθηκών, δούλων, κοιμητηρίων κ.λπ.

Το τζιχάντ, ο «ιερός αγώνας»

Σπουδαίο είναι το καθήκον του τζιχάντ (jihād), «εντατικού αγώνα», γνωστού στον δυτικό κόσμο με τον όρο «ιερός πόλεμος». Το καθήκον αυτό είναι ατομικό και αποσκοπεί στην εξάπλωση και την κυριαρχία των «δικαίων του Θεού» σ' όλη τη γη. Πολλές φορές ερμηνεύεται ως μαρτυρία του μουσουλμάνου στον αγώνα της πίστης, είναι όμως καθήκον κάθε μουσουλμάνου, όταν το Ισλάμ απειλείται. Ενδιαφέρουσα είναι η ερμηνεία που δίνουν οι μυστικοί του Ισλάμ στον «αγώνα» αυτόν.

Σύμφωνα μ' αυτούς το τζιχάντ σημαίνει τον ακατάπαυστο εσωτερικό πνευματικό αγώνα εναντίον των παθών, τα οποία δεσμεύουν την ελευθερία του ανθρώπου. Ωστόσο από τον κόσμο του Ισλάμ το τζιχάντ έχει μια δραστηκότερη σημασία. Ο κάθε μουσουλμάνος οφείλει να αγωνίζεται για τα δίκαια της πίστης του. Βέβαια το τζιχάντ δεν σημαίνει ότι πρέπει αναγκαστικά ο μουσουλμάνος να διεξάγει πόλεμο με τους μη μουσουλμάνους, στην πράξη όμως πολλές φορές εφαρμόστηκε έτσι. Γενικώς πάντως το καθήκον αυτό είναι υποχρεωτικό για κάθε μουσουλμάνο μόνο, όταν κινδυνεύει το Ισλάμ. «Ιερός πόλεμος» μέσα στην επικράτεια μιας ισλαμικής χώρας, είναι αδιανόητος. Ωστόσο τέτοιοι πόλεμοι δεν έλειψαν εξ αρχής, αλλά δεν ονομάζονται jihād. Όπου πάντως παρουσιάζονται τέτοια φαινόμενα, αποτελούν μεμονωμένα περιστατικά ολιγομελών φανατικών ομάδων.

Ο στίχος του Κορανίου 2, 190 είναι ο μόνος που αναφέρεται στο jihād, αλλά συμπληρώνεται και από τον 9, 36.

Στο al-Jihād λοιπόν, που σημαίνει ιερός αγώνας, πόλεμος για χάρη του Allāh (με όλη την δύναμη των αριθμών και όπλων), δόθηκε από την ισλαμική θρησκεία η ύψιστη σπουδαιότητα και έτσι

το jihad είναι ένας από τους σύλους του Ισλάμ. Με το Jihâd, λένε οι μουσουλμάνοι, ιδρύθηκε το Ισλάμ, ο λόγος του Allâh έγινε ανώτερος (ο λόγος του που είναι lâ ilaha illa llâh και σημαίνει ότι κανένας δεν έχει το δικαίωμα να λατρεύεται παρά μόνο ο Θεός), και με το jihâd διαδόθηκε η θρησκεία του. Παραλείποντας το Jihâd το Ισλάμ καταστρέφεται και οι μουσουλμάνοι περιέρχονται σε κατώτερη κατάσταση· η τιμή τους χάνεται, οι χώρες τους λεηλατούνται και η εξουσία τους και η αυθεντία τους καταλύεται.

Γι' αυτό το Jihad στο Ισλάμ είναι υποχρεωτικό καθήκον κάθε μουσουλμάνου, και κατά τον ισλαμικό νόμο, αυτός που προσπαθεί να ξεφύγει από το καθήκον αυτό, ή δεν επιθυμεί στα ενδότερα της καρδιάς του να εκπληρώσει αυτό το καθήκον, πεθαίνει με την ιδιότητα του υποκριτή.[...]

Ζιάκας, Γρ., *Ισλάμ, Θρησκεία και Πολιτεία*, εκδ. Κορηλία Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 80-82.

Οι χριστιανικές αξίες στη σύγχρονη πραγματικότητα και η θέση τους στο οικουμενικό τοπίο

Η συμβολή του Χριστιανισμού στον πολιτισμό

Ο Χριστιανισμός ως θρησκεία, έχει συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση του πολιτισμού. Ο κόσμος των ιδεών πολλών κοινωνιών εμπλουτίστηκε με βασικές χριστιανικές αντιλήψεις, όπως η ένωση Θεού και ανθρώπου με την Ενανθρώπιση, το πέρασμα της ανθρώπινης φύσης από τον θάνατο στη ζωή, η αγάπη χωρίς όρια, η αυτοθυσία του Χριστού. Όλες οι εκχριστιανισμένες κοινωνίες, με διάφορες παραλλαγές, οδηγήθηκαν να δώσουν νόημα στην ιστορία τους με βάση τη σχέση Θεού - ανθρώπου ή να δώσουν έμφαση στον ρόλο του ανθρώπου και της ιστορίας. Έτσι όσες κοινωνίες εκχριστιανίστηκαν, ενδιαφέρθηκαν για την πρόοδο των ανθρώπινων σχέσεων και διατύπωσαν αιτήματα για καλύτερη οργάνωση της κοινωνίας.

Μορφολογικά, μπορούμε να διακρίνουμε την επίδραση του Χριστιανισμού στην ελληνική Ανατολή, που δημιούργησε τον πολιτισμό του Βυζαντίου και επηρέασε τις γύρω χώρες (Αρμενία, Γεωργία), την επίδραση του Ορθόδοξου Χριστιανισμού στο Βορρά, που δημιούργησε τον πολιτισμό των σλαβικών χωρών και την επίδραση του Χριστιανισμού στη Λατινική Δύση, που οδήγησε στον δυτικό (Ευρωπαϊκό-αμερικανικό) πολιτισμό.

- Στην Ανατολή ο Βυζαντινός πολιτισμός έκανε πιο φιλάνθρωπη την εξουσία προς τον πολίτη, έθεσε ανθρωπιστικά αιτήματα στην κοινωνία (θέση γυναικών, δούλων κτλ.) και έδωσε νέο νόημα στο αίτημα για ένωση με τον Θεό και μεταμόρφωση του κόσμου με την άσκηση. Στο πεδίο της σκέψης συμπλήρωσε ουσιαστικά τον γόνιμο προβληματισμό της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας για τον άνθρωπο και τον κόσμο. Στο χώρο της τέχνης και του υλικού πολιτισμού παρήγαγε ανυπέβλητα επιτεύγματα, που εντυπωσιάζουν μέχρι σήμερα τον άνθρωπο (βυζαντινή εικονογραφία, μικροτεχνία, αρχιτεκτονική) και διατηρούνται ζωντανά και ακμαία (π.χ. Άγιον Όρος).
- Στους σλαβικούς λαούς ο Χριστιανισμός έδωσε τον άξονα για να οργανωθεί η εθνική ζωή και αυτοσυνειδησία, η γλώσσα (η γραπτή μορφή της ήλθε με την εργασία των πρώτων ιεραποστόλων Κυρίλλου και Μεθοδίου) καθώς και θαυμάσιες μορφές εικαστικών τεχνών. Μπορεί να πει κανείς ότι οι περισσότεροι Σλαβικοί λαοί (Σέρβοι, Ρώσοι, Βούλγαροι) ήλθαν στο ιστορικό προσκήνιο και απέκτησαν αίσθηση του ρόλου τους ως εθνών μέσα από τον Χριστιανισμό.
- Τέλος, στη Δύση ο Χριστιανισμός έδειξε την αξία του ατόμου και των δικαιωμάτων του (ιδι-

αίτερα ο Προτεσταντισμός), τον ρόλο και την ευθύνη του ανθρώπου στην ιστορία και έτσι βοήθησε να αναπτυχθεί ο τεχνικός πολιτισμός με μεγάλα έργα που ξεκινούν από τους μεσαιωνικούς καθεδρικούς ναούς και φθάνουν στα μεγάλα σημερινά τεχνολογικά επιτεύγματα.

Ο πολιτισμός σήμερα και ο Χριστιανισμός

Η Εκκλησία δεν αντιμετωπίζει τον υλικό κόσμο ως απλό χώρο κυριαρχίας του ατόμου ή μέσον επιβίωσης, με αναπόφευκτο αποτέλεσμα την υπερτροφία της τεχνολογίας, αλλά ως τον χώρο όπου ο άνθρωπος θα αγωνιστεί για να συμμετάσχει στην εγκαθίδρυση της Βασιλείας του Θεού. Κατά τον Χριστιανισμό, ο άνθρωπος δεν έρχεται για να κυριαρχήσει στον κόσμο ή να τον «βελτιώσει» απλώς με τις δικές του ατομικές δυνάμεις. Κάτι τέτοιο είναι ουτοπικό και γι' αυτό είναι αναποτελεσματικό. Εγκαθίδρυση της Βασιλείας του Θεού σημαίνει πλήρη μεταμόρφωση του κόσμου και όχι απλή βελτίωσή του. Πρόκειται για μεταμόρφωση που καταργεί τον θάνατο μέσα από πρωτοβουλία του ίδιου του Θεού, που ήρθε ως άνθρωπος, για να σταυρωθεί και να αναστηθεί. Καθώς ο άνθρωπος συμμετέχει και συνεργάζεται στο έργο αυτό του Θεού ξεπερνά το στείο ατομικισμό, οικοδομεί έναν μεταμορφωτικό, αναστάσιμο πολιτισμό και αναδεικνύει με τον ουσιαστικότερο τρόπο την αξία του ίδιου του ανθρώπου: οδηγεί στη θέωση τόσο την ανθρώπινη φύση όσο και τα έργα της.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκείματα*, ό.π., σελ.213-217.

Ιερά Μονή Αγίας Αικατερίνης Όρους Σινά. Η Μονή αποτελεί Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής κληρονομιάς της ΟΥΝΕΣΚΟ

Οι μαθητές αλάτι και φως του κόσμου

Μτ 5, 13-16: (Μκ 9,50· Λκ 14,34-35)

¹³ Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῆ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

¹⁴ Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη·

¹⁵ οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μῶδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

¹⁶ οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ιω 13, 35:

³⁵ ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.

Μτ 5, 13-16:

¹³ Ὅτι εἶναι τὸ αλάτι γιὰ τὴν τροφή, εἰστε κι εσεῖς γιὰ τὸν κόσμο. Ἀν τὸ αλάτι χάσει τὴν ἀρμύρα του, πῶς θὰ τὴν ξαναποκτήσει; Δε χρησιμεύει πια σε τίποτε· τὸ πετοῦν ἔξω στὸ δρόμο καὶ τὸ πατοῦν οἱ ἀνθρώποι.

¹⁴ Ἐσεῖς εἰστε τὸ φῶς γιὰ τὸν κόσμο· μιὰ πόλη χτισμένη ψηλά στὸ βουνό δὲν μπορεῖ νὰ κρυφτεῖ.

¹⁵ Οἱ ἀνθρώποι, ὅταν ἀνάψουν τὸ λυχνάρι, δὲν τὸ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ δοχεῖο με τὸ ὁποῖο μετροῦν τὸ σιτάρι, ἀλλὰ τὸ τοποθετοῦν στὸ λυχνοστάτη, γιὰ νὰ φωτίζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ.

¹⁶ Ἔτσι νὰ λάμπει καὶ τὸ δικό σας φῶς μπροστά στους ἀνθρώπους, γιὰ νὰ δουν τὰ καλὰ σας ἔργα καὶ νὰ δοξολογήσουν τὸν οὐράνιο Πατέρα σας».

Ιω 13, 35:

³⁵ Ἔτσι θὰ σας ξεχωρίζουν ὅλοι πῶς εἰστε μαθητές μου, ἀν ἔχετε ἀγάπη ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο.

Ο Μυστικός Δείπνος, σύγχρονη κοπτική εικόνα.

Η πρώτη Εκκλησία

«Για τον Χρυσόστομο η πρώτη εκκλησία, των Ιεροσολύμων, αποτελούσε παράδειγμα προς μίμηση. Τόνιζε στους ακροατές του ότι τότε πολλοί δέχονταν τη χριστιανική πίστη επειδή έβλεπαν εκ μέρους των χριστιανών όχι θαύματα, αλλά έναν σπουδαίο τρόπο ζωής. Όλοι οι πιστοί, λέει, “είχαν μια καρδιά και μία ψυχή. Κανείς δε θεωρούσε ότι κάτι από τα υπάρχοντά του ήταν δικό του, αλλά όλα τα είχαν κοινά. Δινόταν στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του και ζούσαν βίο αγγελικό. Αν γίνει αυτό και σήμερα, θα μεταστρέψουμε στη χριστιανική πίστη ολόκληρη την οικουμένη, ακόμα και χωρίς θαύματα”. Και καλούσε όλους τους πιστούς σε ιεραποστολική πράξη ενθαρρύνοντάς τους: “Δεν μπορείς να κάνεις θαύματα κι έτσι να πείσεις τον άλλον; Πείσε τον με ό,τι διαθέτεις: με τη φιλανθρωπία, με τη φροντίδα, με την ημερότητα, με τον γλυκό λόγο και με ό,τι άλλο”».

Παπαθανασίου, Θ., *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*, Εν πλω, Αθήνα, 2009, σελ. 263-269.

Ο χριστιανός/Η χριστιανή ως σύγχρονος/σύγχρονη πολίτης της οικουμένης

Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας. Τοιχογραφία του 18ου αιώνα στον Ορθόδοξο ναό Σταυροπόλεως στο Βουκουρέστι.

ΜΗΝΥΜΑ

Της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας

Προς τον Ορθόδοξο λαό και κάθε άνθρωπο καλής θέλησεως

 μνούμε και δοξολογούμε τον Θεό των «οικτιρμών και πάσης παρακλήσεως», διότι μας αξίωσε να συνέλθουμε την εβδομάδα της Πεντηκοστής (18-26 Ιουνίου 2016) στην Κρήτη, όπου ο Απόστολος Παύλος και ο μαθητής του Τίτος κήρυξαν το Ευαγγέλιο στα πρώτα χρόνια της ζωής της Εκκλησίας. Ευχαριστούμε τον εν Τριάδι Θεό, διότι ευδόκησε να περατώσουμε με ομοψυχία τις εργασίες της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδοξίας, την οποία συγκάλεσε ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαίος, με την ομόφρονη γνώμη των Προκαθημένων των κατά τόπους Ορθοδόξων Αυτοκεφάλων Εκκλησιών.

Ακολουθώντας πιστά το παράδειγμα των Αποστόλων και των θεοφόρων Πατέρων μελετήσαμε και πάλιν το Ευαγγέλιο της ελευθερίας «η Χριστός ημάς ηλευθέρωσε» (Γαλ. 5:1). Θεμέλιο των θεολογικών μας αναζητήσεων υπήρξε η βεβαιότητα ότι η Εκκλησία δεν ζει για τον εαυτό της. Μεταδίδει τη μαρτυρία του Ευαγγελίου της χάριτος και της αληθείας και προσφέρει σε όλη την οικουμένη τα δώρα του Θεού: την αγάπη, την ειρήνη, την δικαιοσύνη, την καταλλαγή, την δύναμη του Σταυρού και της Αναστάσεως και την προσδοκία της αιωνιότητας. [...]

Μετέχοντες στη Θεία Ευχαριστία και δέομενοι υπέρ της οικουμένης οφείλουμε να συνεχίσουμε τη λειτουργία μετά τη Θεία Λειτουργία και να δίδουμε τη μαρτυρία της πίστεως προς τους εγγύς και τους μακράν, συμφώνως προς τη σαφή εντολή του Κυρίου προ της Αναλήψεώς Του: «και έσεσθέ μοι μάρτυρες εν τε Ιερουσαλήμ και εν πάση τη Ιουδαία και Σαμαρεία και έως εσχάτου της γης» (Πραξ. 1:8). Ο επανευαγγελισμός του λαού του Θεού στις σύγχρονες εκκοσμικευμένες κοινωνίες και ο ευαγγελισμός εκείνων που ακόμη δεν έχουν γνωρίσει τον Χριστό αποτελούν αδιάλειπτο χρέος της Εκκλησίας. [...]

Οι εκρήξεις φονταμενταλισμού που παρατηρούνται στους κόλπους διαφόρων θρησκειών αποτελούν έκφραση νοσηρής θρησκευτικότητας. Ο νηφάλιος διαθρησκειακός διάλογος συμβάλλει σημαντικά στην προώθηση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, της ειρήνης και της καταλλαγής. Το λάδι του θρησκευτικού βιώματος πρέπει να χρησιμοποιείται για να επουλώνει πληγές και όχι για να αναζωπυρώνει τη φωτιά των πολεμικών συρράξεων. Η Ορθόδοξος Εκκλησία καταδικάζει απεριφράστως την επέκταση της πολεμικής βίας, τους διωγμούς, την εκδίωξη και δολοφονία μελών θρησκευτικών κοινοτήτων, τον εξαναγκασμό για την αλλαγή της θρησκευτικής πίστεως, την εμπορία προσφύγων, τις απαγωγές, τα βασανιστήρια, τις ειδικές εκτελέσεις. Καταγγέλλει την καταστροφή ναών, θρησκευτικών συμβόλων και μνημείων πολιτισμού. Όλως ιδιαιτέρως εκφράζει την αγωνία της για την κατάσταση των Χριστιανών και όλων των διωκομένων μειονοτήτων στη Μέση Ανατολή και αλλαχού. Απευθύνει έκκληση προς την παγκόσμια κοινότητα για την προστασία των γηγενών Ορθοδόξων και των άλλων Χριστιανών, καθώς και όλων των πληθυσμών της περιοχής, που έχουν απαράβατο δικαίωμα να παραμείνουν στην πατρίδα τους ως ισότιμοι πολίτες. Η Σύνοδος μας καλεί όλους τους εμπλεκόμενους να καταβάλουν χωρίς καθυστέρηση συστηματικές προσπάθειες για την κατάπαυση των πολεμικών συρράξεων στη Μέση Ανατολή και όπου εξακολουθούν οι πολεμικές συγκρούσεις, και τον επαναπατρισμό των εκδιωχθέντων.

Όλως ιδιαιτέρως απευθύνουμε έκκληση στους ισχυρούς της γης για την επικράτηση της ειρήνης και της δικαιοσύνης στις χώρες προελεύσεως των προσφύγων. Προτρέπουμε τις πολιτικές αρχές, τους πολίτες και τους Ορθοδόξους Χριστιανούς στις χώρες που καταφεύγουν οι εξουθενωμένοι πρόσφυγες, να συνεχίσουν να προσφέρουν από το περίσσειμα και από το υστέρημα των δυνατοτήτων τους.[...]

Η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος εκτός των συγκεκριμένων θεμάτων για τα οποία αποφάσισε, επισημαίνει επιγραμματικά και τα εξής οντολογικά και καιρία σύγχρονα ζητήματα:

Ως προς το θέμα των σχέσεων της χριστιανικής πίστεως και των θετικών επιστημών, η Ορθόδοξος Εκκλησία αποφεύγει την κηδεμονία της επιστημονικής αναζητήσεως και δεν λαμβάνει θέση πάνω σε κάθε επιστημονικό ερώτημα. Ευχαριστεί τον Θεό που δωρίζει στους επιστήμονες το χάρισμα να αποκαλύπτουν άγνωστες πτυχές της θείας Δημιουργίας. Η σύγχρονη ανάπτυξη των θετικών επιστημών και της τεχνολογίας επιφέρει ριζικές αλλαγές στη ζωή μας. Προσφέρει σημαντικές ευεργεσίες όπως είναι η διευκόλυνση του καθημερινού βίου, η αντιμετώπιση σοβαρών ασθενειών, η ευχερέστερη επικοινωνία των ανθρώπων, η έρευνα του διαστήματος κ.λπ. Παρ' όλα αυτά, έχει και ποικίλες αρνητικές επιπτώσεις, όπως είναι η χειραγώγηση της ελευθερίας, η σταδιακή απώλεια πολυτίμων παραδόσεων, η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, η αμφισβήτηση των ηθικών αξιών. Η επιστημονική γνώση, όσο κι αν εξελίσσεται με ταχύτετους ρυθμούς, δεν κινητοποιεί την βούληση του ανθρώπου, ούτε δίνει απάντηση στα σοβαρά ηθικά και υπαρξιακά προβλήματα, στην αναζήτηση για το νόημα της ζωής και του κόσμου. Αυτά απαιτούν πνευματική προσέγγιση, την οποία η Ορθόδοξος Εκκλησία επιχειρεί με την Βιοηθική που βασίζεται στην χριστιανική ηθική και στην πατερική διδασκαλία. Ταυτόχρονα με τον σεβασμό της ελευθερίας της επιστημονικής έρευνας η Ορθόδοξος Εκκλησία επισημαίνει τους κινδύνους, οι οποίοι υποκρύπτονται σε ορισμένα επιστημονικά επιτεύγματα και τονίζει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τον θείο του προορισμό.

Η σημερινή οικολογική κρίση είναι προφανές ότι οφείλεται σε πνευματικά και ηθικά αίτια. Οι ρίζες της συνδέονται με την πλεονεξία, την απληστία και τον εγωισμό, που οδηγούν στην αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων, την επιβάρυνση της ατμόσφαιρας με ζημιόγόνους ρύπους και την κλιματική αλλαγή. Η χριστιανική αντιμετώπιση του προβλήματος απαιτεί μετάνοια για τις καταχρήσεις, εγκράτεια και ασκητικό ήθος, που αποτελούν αντίδοτο στην υπερκατανάλωση, συγχρόως δε, καλλιέργεια στον άνθρωπο της συνειδήσεως ότι είναι «οικονόμος», και όχι κάτοχος της δημιουργίας. Δεν παύει να τονίζει ότι και οι μελλοντικές γενεές έχουν δικαίωμα πάνω στα φυσικά αγαθά, που μας εμπιστεύθηκε ο Δημιουργός. Για αυτό το λόγο και η Ορθόδοξος Εκκλησία συμμετέχει ενεργώς στις διάφορες διεθνείς οικολογικές προσπάθειες. Όρισε δε την 1η Σεπτεμβρίου ως ημέρα προσευχής για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Απέναντι στην ισοπεδωτική και απρόσωπη ομογενοποίηση, η οποία προωθείται με ποικίλους τρόπους, η Ορθοδοξία διακηρύττει τον σεβασμό στην ιδιοπροσωπία ανθρώπων και λαών. Αντιτίθεται στην αυτονόμηση της οικονομίας από τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου και στην μετατροπή της σε αυτοσκοπό. Η πρόοδος του ανθρωπίνου γένους δεν συνδέεται μόνο με την ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου ή με την πρόοδο της οικονομίας εις βάρος των πνευματικών αξιών.

Η Ορθόδοξος Εκκλησία δεν αναμειγνύεται στην πολιτική. Ο λόγος της παραμένει διακριτός αλλά και προφητικός, ως οφειλετική παρέμβαση υπέρ του ανθρώπου. Τα ανθρώπινα δικαιώματα βρίσκονται σήμερα στο κέντρο της πολιτικής ως απάντηση στις σύγχρονες κοινωνικές και πολιτικές κρίσεις και ανατροπές, αποβλέποντας στην προστασία του πολίτη από την αυθαιρεσία του κράτους. Η Εκκλησία μας προσθέτει επίσης τις υποχρεώσεις και ευθύνες των πολιτών και την ανάγκη συνεχούς αυτοκριτικής πολιτικών και πολιτών προς ουσιαστική βελτίωση της κοινωνίας. Και

κυρίως τονίζει ότι το ορθόδοξο δέον περί ανθρώπου υπερβαίνει τον ορίζοντα των καθιερωμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ότι «μείζων πάντων» είναι η αγάπη, όπως την αποκάλυψε ο Χριστός και την βίωσαν όσοι πιστά Τον ακολούθησαν. Επιμένει ακόμη ότι θεμελιώδες δικαίωμα είναι και η προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, δηλαδή της ελευθερίας της συνειδήσεως, της πίστεως, της λατρείας και όλων των ατομικών και συλλογικών εκφράσεων αυτής, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος κάθε πιστού και κάθε θρησκευτικής κοινότητας να τελούν ελεύθερα από κάθε κρατική παρέμβαση τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, ως και το δικαίωμα της δημόσιας διδασκαλίας της θρησκείας. [...]

Η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος άνοιξε τον ορίζοντά μας στη σύγχρονη πολύμορφη οικουμένη. Τόνισε την ευθύνη μας μέσα στον χώρο και τον χρόνο, πάντοτε με προοπτική την αιωνιότητα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, διατηρώντας αλώβητο τον Μυστηριακό και Σωτηριολογικό της χαρακτήρα, είναι ευαίσθητη στον πόνο, στις αγωνίες και στην κραυγή για δικαιοσύνη και ειρήνη των λαών. Ευαγγελίζεται «ημέραν εξ ημέρας το σωτήριο αυτό· αναγγέλουσα εν τοις έθνεσι την δόξαν αυτού, εν πάσι τοις λαοίς τα θαυμάσια αυτού» (Ψαλμ. 95). [...]

Μήνυμα Τῆς Ἁγίας καί Μεγάλῃς Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἑβδομάδα τῆς Πεντηκοστῆς, 18-26 Ἰουνίου, 2016, Κρήτη. Ιστοσελίδα holycouncil.org (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Η οικουμενικότητα του χριστιανικού μηνύματος

«Υμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου» (Μτ 5, 14)

Fernand Pelez (1848-1913), *Δίχως Άσυλο ή Οι Απελαθέντες* (1883), λάδι σε καμβά, 136 x 236 εκ. Musée des Beaux-Arts de la Ville de Paris, Petit Palais.